

POLITIKA I BEZBEDNOST

Jovana Vitošević*
Dragan Đurđević**

338.22:620.9
502.131.1:620.9
339.972:620.9
DOI: 10.5937/MegRev2203291V
Primljen 22.07.2022.
Odobren 22.08.2022.
Originalni naučni rad

IMPLEMENTACIJA ENERGETSKE PRAVDE U ENERGETSKOJ TRANZICIJI

Sažetak: *Inicijalno definisanje teorijskog koncepta energetske pravde nije pretpostavljalo da će on vremenom evaluirati i postati konceptualni okvir koji je aplikativni može se materijalizovati u praksi. Naime, energetska pravda je danas instrument putem kojeg se ostvaruje pravo zaštite ljudskih prava u svim elementima energetske sektora i energetske tranzicije. Iako o energetske tranzicije govorimo u pozitivnoj konotaciji, putu ka nečem boljem i promeni na bolje, ona može imati i negativne posledice. To kontinuirano vaganje između benefita i rizika i pitanja da li će obnovljiva energija biti dostupna svima i po kojoj ceni, i kako će to uticati na potrošače, tranzicije daje mnogo širi kontekst u kome ona ima i veliku odgovornost, a to spada u domen energetske pravde. U tom smislu, potencira se i uloga energetske pravde u heterogenom i slojevitom odnosu migracija i klimatskih promena, jersu posledice razvoja energetske sistema u izgradnji obrazaca proizvodnje i potrošnje često bile nepravedne, a sa druge strane raseljavanje stanovništva ima sposobnost da ozbiljno poremeti ekonomski prosperitet i bezbednost ljudi. Dakle, istraživanje višestrukih implikacija energetske pravde u procesu energetske tranzicije i njenim ishodima, može doprineti njenoj pravičnosti i inicijaciji odgovornosti i zaštite.*

Ključne reči: energetska pravda, energetska tranzicija, klimatske promene, migracije

* Student doktorskih studija, Pravni fakultet, Megatrend Univerzitet Beograd; home.vitosevic@gmail.com

** Redovni profesor, Fakultet za civilno vazduhoplovstvo, Megatrend Univerzitet Beograd; ddjurdjevic@megatrend.edu.rs4

1. UVOD

Ekonomski razvoj implicira u svom konceptu ipračenje pitanja jednakosti u svim oblastima, pa i u energetske sektoru. U postCOVID vremenu, u kom je ekonomski oporavak od fundamentalnog značaja za društvo, pitanja energetske pravde suposebno akcentovana. Sprovođenje pravde unutar energetske sektora može doneti značajan društveni i socijalni benefit, unaprediti stanje životne sredine i postići veću energetske efikasnost. Energetska tranzicija predstavlja izazov jer menja svoju strukturu, oblike, standarde, načine upravljanja, a istovremeno mora da obezbedi pravedne ishode za društvo. Zadaci postaju još kompleksniji kada se imaju u vidu postojeće klimatske promene i njihove ozbiljne štetne posledice, posebno u siromašnim zemljama i zemljama u razvoju, jer im nedostaje neophodna sposobnost za ublažavanje i prilagođavanje. Imajući u vidu da se klimatske promene tiču naše bezbednosti, životnog standarda, zdravlja, rizici koje one nose su važna polazna tačka u razumevanju njihovih interakcija sa svim ostalim aspektima u okruženju. Takav neksus energija-klimatske promene-pravda-tranzicija zahteva detaljan analitički okvir i multidisciplinarni pristup. Rad predstavlja teorijski koncept energetske pravde, njenu strukturu, ulogu u energetske tranziciji i njenim posledicama, ali implementaciju u praksi, u cilju zaštite ljudskih prava.

2. DEFINISANJE KONCEPTA ENERGETSKE PRAVDE I PRIMENA U PRAKSI

Koncept energetske pravde je u stvari utemeljen u pravdi životne sredine, tzv. ekološkoj pravdi koja se pojavila sedamdesetih godina u Americi, kao odgovor na nejednaku distribuciju zagađenja i rizike koje ono nosi i tesno je povezan sa socijalnom pravdom, pozivajući se na demokratska i egalitarna društva. Od tada, obim ekološke pravde je značajno evoluirao i proširio se u više pravaca, tako da danas imamo socijalnu pravdu, klimatsku, pravdu životne sredine i energetske pravdu. Energetska pravda je u suštini široki pojam, koji ima za cilj da svima obezbedi sigurnu, pristupačnu i održivu energiju¹, da omogući pravednu podelu i benefita i tereta usluga energetske sistema, identifikaciju postojećih nepravda u energetske sistemu i načina kako te nepravde mogu biti rešene². Literaturni podaci uglavnom upućuju na dva koncepta, koja se ne isključuju međusobno, čak se možda i dopunjuju konceptualizujući primenu energetske pravde. Prvi pristup bazira koncept energetske pravde na tri osnovna načela moderne pravde (tzv. trijumvirat načela):

- *Distribucionna pravda*, koja se bazira na pravednoj distribuciji energije u smislu otkrivanja nepravdi i eventualnog prisustva rizika;

¹ McCauley, D., Heffron, J.R., Stephan, H. and Jenkins, K. (2013): Advancing energy justice: The triumvirate of tenets. *International Energy Law Review*, 32(3), pp. 1-5.

² Simcock, N. (2016): Procedural justice and the implementation of community wind energy projects: A case study from South Yorkshire, UK. *Land Use Policy*, 59, pp. 467-477. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.08.034>

- *Proceduralna pravda*, koja naglašava važnost javnepravde i pravične procedure za sve aktere injenu bolju institucionalnu zastupljenost³,⁴;

- *Pravdaprepoznavanje* se odnosi namarginalizovane grupe ljudi, čije je uključivanje i prepoznavanje polarizacije i heterogenosti značajno u cilju smanjenja društvene i socijalne nejednakosti.

Sovacool (2016)⁵ predlaže dodavanje i četvrtog načela koncepta energetske pravde – *kosmopolitsku pravdu*, aludirajući na činjenicu da energetska pravda prevazilazi nacionalne granice i da se odnosi na sve ljude širom planete, čime se uključuje etička komponentau sve aktivnosti vezane za energetiku. Ova načela primenljiva su u svakoj fazi energetskog sistema, od proizvodnje preko infrastrukture do finalne potrošnje i na globalnom nivou, čime se često ovom konceptu daje multiskalarna dimenzija⁶. S obzirom da ovako definisan koncept energetske pravde može biti praktično aplikativan, Sovacool et al. (2016) razvijaju i drugi pristup upotrebljavajući okvir za donošenje odluka sa osam principa, koji uključuju: dostupnost, pristupačnost, propisani proces, transparentnost i odgovornost, održivost, unutargeneracijska jednakost, međugeneracijska jednakost i odgovornost. Ovako predloženi okvir donošenja odluka predstavlja kompleksan pristup u smislu operativnog delovanja i često se u praksi primenjuju neki od ovih principa, a ne svi, ali svakako zaokružuju i formalizuju teoriju energetske pravde.

Ono što je značajno u samom konceptu energetske pravde je upravo ta aplikativnost i adaptabilnost za primenu u praksi, dakle ne samo teorijski i filozofski koncept već relevantan, kvantifikovan i materijalizovan. Naravno, o tome se nije razmišljalo pri inicijalnom definisanju samog koncepta, već je on prosto evaluirao vremenom i postao ishod jednog konceptualnog okvira koji se vremenom tehnički modelovao upraksi. Heffron & McCauley (2017)⁷ su pokazali model od tri faze donošenja odluka za moguću primenu energetske pravde u praksi, na osnovu konceptualnog okvira energetske pravde. U tom modelu se polazi od trijumvirata ključnih načela energetske pravde koji se šire na energetske životni ciklus i sve njegove faze od ekstrakcije, proizvodnje, snabdevanja, potrošnje do upravljanja otpadom u kontekstu kosmopolitske perspektive i onda se procenjuje kako faza koja nas interesuje u praksi može biti istražena putem već pomenutih principa (celog seta od osam principa ili izabranog seta za dati problem). Tako uspostavljeni model bi uz *restorativnu pravdu* (još jedno načelo koje bi moglo da se doda već postojećem trijumviratu, a koje se odnosi na ispravljanje svake nepravde uzrokovane energetskim sektorom) mogao da se primenjuje u praksi. Načelo restorativne pravde inače postoji u društvu i ima za cilj da popravi neku na-

³ Walker, G. (2009): Beyond Distribution and Proximity: Exploring the Multiple Spatialities of Environmental Justice. *Antipode*, 41, 614-636. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2009.00691.x>

⁴ Jenkins, K.E., McCauley, D., & Warren, C.R. (2017): Attributing responsibility for energy justice: A case study of the Hinkley Point Nuclear Complex ☆. *Energy Policy*, 108, 836-843. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.05.049>

⁵ Sovacool, B.K. (2016): The political ecology and justice of energy. In: T. Van de Graaf, B.K. Sovacool, A. Ghosh, F. Kern, M.T. Klare, (eds) *The Palgrave Handbook of the International Political Economy of Energy*. London: Palgrave. pp. 529-558

⁶ Sari, R., Voyvoda, E., Lacey-Barnacle, M., Karababa, E., Topal, C. and Islambay, D. (2017): Energy justice - a social sciences and humanities cross-cutting theme report. Cambridge: *SHAPE ENERGY*, pp.6

⁷ Heffron, R.J., & McCauley, D. (2021): The Concept of Energy Justice Across the Disciplines. *The Challenge for Energy Justice*. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.03.018>

netu štetu, a ne samo da se neko kazni, ili može da posluži i kaosmanjenje rizika. Primenjena na energetske sektor restorativna pravda bi omogućila donošenje odluka u cilju razmatranja eventualne štete i procenila veličinu načinjene štete.

Heffron (2022)⁸ je istražio pravosnažne presude pravnih institucija u sporovima koji su se ticali energetske nepravde u periodu od 2015-2021. godine u cilju testiranja ključnih načela energetske pravde. Sistematskim pregledom svih pravnih baza podataka koje objedinjuju presude sudnica na globalnom nivou, od 100 sudskih presuda odabrao je 20 pravnih predmeta koji su bili vezani za neke od faza životnog ciklusa energije od ekstrakcije, preko proizvodnje, potrošnje do upravljanja otpadom. Postoje tri nivoa na kojima se menjaju zakoni i donose odluke koji uključuju međunarodni, nacionalni i lokalni nivo. Na međunarodnom nivou, uvek se polazi od dva značajna događaja iz 2015. godine, a to su 17 ciljeva održivog razvoja UN (SDG) i Pariski sporazum COP21. Sa ovog nivoa, sve zemlje potpisnice dalje sprovode svoje ciljeve na nacionalnom i lokalnom nivou, pri čemu se na svim nivoima energetska pravda može primeniti da bi se obezbedila pravedna energetska tranzicija, pri čemu se ipak ističe da pravne institucije nacionalnog nivoa kreiraju aktuelnu javnu politiku i pravila u energetske sektoru u smislu dozvoljenog ponašanja energetskih kompanija. Autor je analizom ovih presuda došao do zaključka da je prisutan porast zaštite ljudskih prava kroz primenu i razumevanje ključnih elemenata energetske pravde. Pravni sistemi širom sveta ostvaruju pravo zaštite osnovnih ljudskih prava kroz razvoj energetskog sektora i primenu energetske pravde u energetske tranziciji. Napominje se da je u nekim zemljama sigurno ima primera nesprovođenja, ali da je sve više primera implementacije energetske pravde u energetske tranziciji u cilju zaštite ljudskih prava.

3. TRANZICIJA ENERGETSKOG SISTEMA

Tranzicija energetskog sistema je odgovor na sve veće pretnje klimatskih promena u svetu, a imajući u vidu da je antropogeni udeo u ovim promenama najvećim delom rezultat sagorevanja fosilnih goriva. Većina zemalja se okrenula energetske tranziciji, usvojila značajne sporazume i dogovore i obavezala se na prelazak na energiju sa niskim sadržajem ugljenika, svesni da će ovaj prelazak promeniti geopolitički pejzaž, pomerajući dinamiku između proizvođača i potrošača i uspostaviti se neki novi standardi za zemlje izvoznice. Podaci ukazuju na blago opadanje globalne potrošnje uglja za oko 1% godišnje, međutim, naučnici upozoravaju da su trenutni podaci nedovoljni da bi se potkrepila tvrdnja da smo na dobrom putu stabilizacije emisije ugljenika i na putu pune energetske tranzicije, već da je pravilnije da se naprave dugoročni planovi potencijalne buduće energetske putanje. York (2019)⁹ navodi ključnu razliku između razvoja infrastrukture i širenja novog izvora proizvodnje, tzv. energetskog dodatka i prelaska na novouspostavljeni izvor energije, jer postoji razlika u primeni „energetske tranzicije“ koja podrazumeva istovremeno odvijanje oba procesa, odnosno zamenu postojećih izvora energije novim, a ne dopunu. Tako da je njegovo

⁸ Heffron, R. (2022): Applying energy justice into the energy transition. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 156, 111936. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.111936>

⁹ York, R., & Bell, S. (2019): Energy transitions or additions? *Energy Research & Social Science*, 51, 40-43. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.01.008>

poimanje ovog procesa da se energetske izvori još uvek dopunjuju, a da se još nije jasno prešlo sa jednog energetskeg izvora na drugi.

Međutim, ozbiljne klimatske promene su ipak generator odluka o smanjenju upotrebe fosilnih goriva i optimističkog plana o tranziciji energije u punom smislu te reči. Kroz koje sve mehanizme to može da se realizuje je takođe pitanje za polemiku među naučnicima i ekonomistima. Predložena rešenja uključuju povećanje cena vađenja i uvoza fosilnih goriva kroz karbonsku naknadu i sistem dividendi. Stavljanje većih cena na ugljenik i poreze je, po mnogima politički održivo rešenje, jer se odluke o porezima brže usvajaju u odnosu na propise EPA (Agencije za zaštitu životne sredine), koje zahtevaju dugu analizu, javnu raspravu i procese revizije¹⁰. Ostali pristupi uključuju ograničavanje rasta ukupne proizvodnje električne energije, poznato kao „ograničavanje mreže“, što je u suštini moratorijum na rast energetskeg sektora, pri čemu bi se cene povećale zbog oskudice, a to bi vodilo ka efikasnosti i čuvanju energije, i potencijalni pristup uključuje ograničavanje ekstrakcije fosilnih goriva kroz jake državne regulative¹¹.

Prelazak na obnovljivu energiju može rekonstruisati političku i ekonomsku moć, jer obnovljivi izvori imaju tendenciju da decentralizuju i demokratizuju energetske sisteme, tako da se očekuju mnogi novi akteri i novi poslovni modeli. Takođe se smatra da obnovljiva energija neće uticati samo na ravnotežu snaga između zemalja, već će rekonfigurisati saveze i trgovinske tokove stvarajući nove odnose međuzavisnosti u pogledu energije i robe. U širem smislu, težina energetske zavisnosti će se prebaciti sa globalnih tržišta na regionalne mreže, koje će se integrisati sa mrežama drugih zemalja, što odlikava tendenciju razvoja i prelaska na obnovljivu energiju – dakle kretanja od globalnog prema regionalnom, čime se crtaju nove geopolitičke mape. Kontrola mrežne infrastrukture postaće od vitalnog interesa za nacionalnu bezbednost i projektovanje globalne moći. Umrežen, interkonektovan i digitalizovan sistem predstavlja dodatnu polugu moći i snage jedne zemlje. To je ujedno i još jedan rezultat tranzicije, da energetske sektor bude povezaniji, inteligentniji, efikasniji, pouzdaniji i održiviji, ali razvoj digitalizacije nosi sa sobom i veći rizik u smislu sigurnosti. Sajber napadi mogu narušiti infrastrukturu i napajanje, čime energetske sistem čine ranjivim. Zato je energetska sigurnost od presudne važnosti i efikasna zaštita mora postati imperativ energetske transformacije. Razvoj novih sistema pametnih mreža u svom dizajnu daju prioritet sajber bezbednosti, postavljaju norme i pravila bezbednosti.

Energetska tranzicija će sigurno dovesti do značajnih koristi i mogućnosti, ojačaće energetske bezbednost i energetske nezavisnost, promovisati prosperitet, poboljšati kvalitet životne sredine, sigurnost hrane i vode, poboljšati održivost i pravičnost. Put tranzicije je pun prepreka i teškoća, ali ono što je sigurno jeste da nepovratno vodi u bolju budućnost kroz rešavanje klimatskih promena, borbom protiv zagađenja i promocijom održivog razvoja. Pretpostavlja se da tranzicija neće biti samo tehnološko rešenje, već će zahtevati kombinaciju ekonomskih, političkih, institucionalnih i sociokulturnih promena, a sve pod vođstvom etike koja spaja tehnologiju i održivost. Razume se da su u središtu razvoja i trasiranja puta

¹⁰ Deutch, T. (2021): Carbon Pricing Bills in Congress. <https://energyinnovationact.org/> (Приступљено 5 априла 2022).

¹¹ Gowan, S. (2018): A Plan to Nationalize Fossil-Fuel Companies. <https://jacobin.com/2018/03/nationalize-fossil-fuel-companies-climate-change> (Приступљено 5 априла 2022)

tranzicije institucionalni faktori koji imaju pivotalnu ulogu u difuziji novih energetske tehnologije.

4. ENERGETSKA PRAVDA I ODRŽIVA TRANZICIJA

Put ka održivoj energetici sa niskim sadržajem ugljenika i većim udelom obnovljive energije, smanjenje klimatskih promena, pristupačnost energiji i pravična dostupnost povezuju energetiku, pravo, socijalnu politiku, ekologiju. Naime, iako o tranziciji govorimo u pozitivnoj konotaciji, putu ka nečem boljem i promeni na bolje, ona može imati i negativne posledice. U tehničkom smislu, to bi bili primeri neželjenog lociranja, nestabilnost mreže, u ekološkom smislu uticaj na biodiverzitet, životnu sredinu, klimatske migracije a tu je prisutna i zabrinutost za socijalnu pravdu. Odnosno, stalno je prisutno vaganje između benefita i rizika i pitanje da li će ovi pozitivni efekti biti pristupačni svim potrošačima, da li će obnovljiva energija biti dostupna svima, po kojoj ceni i da li će biti promene modela vlasništva, i ako bude, kako će to uticati na potrošače. U tom smislu, tranzicija dobija mnogo širi kontekst i preuzima veliki deo odgovornosti, pre svega društvene i socijalne, a to spada u domen energetske pravde. Szulecki (2018)¹² otvara debatu u literaturi postavljajući pitanje, šta je energetska demokratija i da li su „energetska pravda“ i „demokratija“, sinonimi, s obzirom na sve promene koje prate energetiku i tranziciju, da li se radi o političkoj valuti ili stvarnom doprinosu društvenog boljitka. Analizom publikacija inspirisanih praksom došao je do zaključka da je u stvari „energetska demokratija“ povezana sa povećanjem uloge pojedinačnih potrošača, pojave osnivanja energetske zadruge, tzv. prozjumeri i povećanjem lokalne kontrole određenih funkcija koje su ranije pripadale preduzećima. On ukazuje na osnovnu pretpostavku tehnoloških promena u energetske sektoru, da se stavi akcenat na osnaživanju društveno-političkom i ekonomskom kontekstu, održivosti životne sredine i pravičnosti i smatra da samo politički procesi mogu energetske transformacije postaviti na mesto koje treba da ima, da oni daju oblik i pravac ovoj transformaciji. Miller et al. (2015)¹³ analizirajući takođe implikacije energetske tranzicije, smatraju da je teško predvideti društvene ishode energetske tranzicije. U tom smislu Jenkins (2016)¹⁴ konstatuje da je energetska demokratija element energetske pravde i održivog razvoja ili sredstvo pomoću kojeg se može postići energetska pravda i da se ovakva pitanja poput etičkih, političkih, socijalnih razmatranja, preklapaju sa pitanjima zaštite životne sredine, energetske tranzicije i održivosti. Zato je analitička konceptualizacija svakog od ovih pojedinačnih pitanja značajna za procese energetske tranzicije.

S obzirom da se klimatske promene smatraju trigerom energetske tranzicije, a države preuzele obaveze smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte, ovo je podstaklo masovno novo ulaganje u obnovljive resurse, a mehanizmi ublažavanja klimatskih promena

¹² Szulecki, K. (2018): Conceptualizing energy democracy. *Environmental Politics*, 27, 21 - 41. <https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1387294>

¹³ Miller, C.A., Richter, J., and O'Leary, J. (2015): Socio-energy systems design: A policy framework for energy transitions. *Energy Research & Social Science*, 6, 29–40. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2014.11.004>

¹⁴ Jenkins, K. (2016): Sustainable development and energy justice: Two agendas combined. In R. J. Heffron & G. Little (Eds.) *Delivering energy law and policy in the EU and US*. Edinburgh: Edinburgh University Press. (pp 381-384).

pretvorili su ugljenik u robu, što su stručnjaci iz oblasti međunarodnog prava prepoznali kao izvor problema ekološkog i energetskeg prava i raseljavanja ljudi¹⁵. Međunarodni pravni poredak je reagovao na problem masovne migracije izazvane klimom pozivom na „upravljanu migraciju“ koja uključuje poziv na „planirana preseljenja“, odnosno preuređenjem neurednih migracionih tokova u uredne¹⁶. U tom kontekstu, upravljana migracija se predstavlja kao logična, politički neutralna i zasnovana na principima ljudskog prava kao što je očuvanje ljudskog dostojanstva, međutim kritičari ukazuju na činjenicu da ona u stvari osporava suverenitet, teritorijalnost i državljanstvo, i da bezbednost tu ima ključnu funkciju, a da se instrumentalizuje kao pretnja u interesu jakih država i kapitala¹⁷. U sklopu upravljanja migracijama, klimatska migracija je zamišljena kao strategija prilagođavanja i način izgradnje klimatske rezilijencije. U tom kontekstu rešavanja raseljavanja izazvanog klimatskim promenama, koncept energetske pravde ima značajno mesto. Zašto se potencira uloga energetske pravde u heterogenom i slojevitom odnosu migracija i klimatskih promena?Odgovor na ovo pitanje leži u osnovi globalnog energetskeg sistema, jer je on sam povezan sa pravdom u izgradnji obrazaca proizvodnje i potrošnje čije su posledice često bile nepravedne, a sa druge strane raseljavanje stanovništva ima sposobnost da ozbiljno poremeti ekonomski prosperitet i bezbednost ljudi.Zato koncept energetske pravde tu nalazi svoje mesto i kao prvi zadatak nalaže vraćanje energije na mesto koje joj pripada u društvu, kao „elementarnu silu na kojoj su izgrađene sve civilizacije“ kao preduslov za ostvarivanje drugih prava¹⁸. Prema tome, obezbeđivanje pouzdanog pristupa čistoj i pristupačnoj modernoj energiji je ključno za društveni i ekonomski rast, a u suprotnom duboke socioekonomske nejednakosti naglašavaju dimenziju pravde pristupa energiji u okolnostima ograničenim klimatskim promenama. Konceptualizacija energetskeg siromaštva u uslovima degradirane životne sredine uslovljava energetske nepravde i to je ključna pretpostavka koja ograničava sve ostale aspekte života, odnosno stvara „circulus vitiosus“ koji daje bezizlazan položaj.U tom narativu, energetska pravda pruža način da se bolje procene i reše dileme vezane za sva pitanja koja uključuju energiju kao izvor problema ili rešenje, podrazumeva pravo svih na pristup energetskeg izvorima, osigurava osnovne građanske slobode i da su zajednice na smislen način informisane i zastupljene u odlukama koje se tiču energije.

Pravedna tranzicija je novi okvir analize koji spaja učenje o klimatskeg, energetskeg i ekološkeg pravdi. Termin je skovan još 80-ih godina od strane globalnih trgovinskih sindikata i dizajniran je da poveže promociju zelenih poslova kao neophodne komponente prelaska sa fosilnih goriva¹⁹. Gašenje industrija sa fosilnim gorivom uslovljava razvoj novih energetskeg industrija sa potencijalom za tzv. zelene poslove. Ekološka pravda proučava ravnotežu

¹⁵ Scott, D. N. & Smith, A. A. (2017): “Sacrifice Zones” in the Green Energy Economy: Toward an Environmental Justice Framework. *McGill Law Journal /Revue de droit de McGill*, 62(3), 861–898.

¹⁶ Smith, A. A. (2016): Migration, development and security within racialised global capitalism: refusing the balance game. *Third World Quarterly*, 37(11), 2119–2138.<https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1216783>

¹⁷ Felli, R. (2013): Managing Climate Insecurity by Ensuring Continuous Capital Accumulation: ‘Climate Refugees’ and ‘Climate Migrants’. *New Political Economy*, 18, 337 - 363.<https://doi.org/10.1080/13563467.2012.687716>

¹⁸ Sovacool, B.K. and Dworkin, M. H. (2014):*Global Energy Justice: Problems, Principles, And Practices*. Cambridge University Press.

¹⁹ Abraham, J. (2017): Just Transitions for the Miners: Labor Environmentalism in the Ruhr and Appalachian Coalfields. *New Political Science*, 39(2), 218–240.<https://doi.org/10.1080/07393148.2017.1301313>

društvene i ekološke dimenzije uključene u ovu tranziciju, a klimatska je najviše fokusirana na efikasnu globalnu tranziciju koja može da se bavi implikacijama neizbežnih posledica brzih klimatskih promena za ranjive populacije. Energetska pravda inkorporiše ideju tranzicije i sa proizvodnog stanovišta prema prelasku ka izvorima sa niskim sadržajem ugljenika kao i zabrinutosti zasnovane na potrošnji dugoročnog postizanja energetske efikasnosti bez obzira da li se radi o individualnom blagostanju ili kohezije zajednice²⁰.

Pravedna tranzicija je definisana kao „fer i pravičan proces kretanja ka post-karbonskom društvu“¹⁸ i ovaj proces mora težiti pravičnosti u odnosu na glavne probleme globalne pravde uz upotrebu principa, alata i sporazuma. McCauley & Heffron (2018)²¹ su predložili još jedan analitički okvir kako bi objedinili najsavremenije mišljenje u distributivnoj, proceduralnoj i restorativnoj pravdi. Sa ova tri analitička okvira omogućena je bolja procena izazova tranzicije koja obuhvata tri ključna sektora životne sredine, klime i energetike.

Klimatska pravda je omogućila istraživačima da razmisle o raspodeli rizika i odgovornosti odnosno da identifikuju najugroženije zajednice i razmotre njihovo prilagođavanje. Energetska pravda, kao i klimatska doprinosi istraživanju ranjivosti i uslova pristupačnosti. U svakom slučaju, istraživanje višestrukih implikacija tranzicije ka postkarbonskom društvu kroz primenu novog trijumvirata principa (distributivnih, proceduralnih i restorativnih) omogućiće procenu pitanja pravde iz interdisciplinarnе perspektive i tako doprineti adekvatnim dugoročnim rešenjima. Posebno je značajna primena ovog pristupa klimatskim migracijama koja ih izjednačava sa drugim vrstama migracija, a to dalje znači obezbeđenje svih potrebnih sredstava uz kontinuiranu pravnu podršku. Takođe akcenat na univerzalnost ljudskih prava i inherentno dostojanstvo je značajan okvir za zaštitu prava klimatskih izbeglica²², kao i identifikacija glavnih protagonista zagađenja i sprovođenje korektivne pravde da pomognu onima su direktno na udaru negativnih uticaja klimatskih promena.

5. ZAKLJUČAK

Energetska pravdanije produkt razvoja moderne energetike, kao koncept je odavno prisutan, ali je vremenomevoluirao, proširio strukturne i ideološke komponente u odgovoru na konceptualne izazove iprobleme nastale kao posledica energetske tranzicije. Dominantna energetska paradigmačesto indukuje nepravedne ishode na svom putu tehnološkog i ekonomskog razvoja, pa se u novije vreme ukazala potreba implementacije energetske pravde u svim životnim ciklusima energije. Odnosno sve se više podvlači socijalna dimenzija u analizi energetske sektora i u tom smislu se energetska pravda vidi kao sredstvo društvenog benefita, ali i unapređenja životne sredine i povećanja energetske efikasnosti. Energetska tranzicija je svakako izazov za pravedno uspostavljanje novog dizajna energetske sistema,

²⁰ McCauley, D. (2018): An energy justice road map - six key considerations. In: McCauley, D. (Ed.) *Energy Justice*. Springer, pp. 75–103. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62494-5_4

²¹ McCauley, D., & Heffron, R. (2018): Just transition: Integrating climate, energy and environmental justice. *Energy Policy*, 119, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.04.014>

²² Atapattu, S. (2020): Climate change and displacement: protecting ‘climate refugees’ within a framework of justice and human rights. *Journal of Human Rights and the Environment*, 11(1), 86–113. <https://doi.org/10.4337/jhre.2020.01.04>

kao i klimatske promene i njene globalne posledice, gde koncept energetske pravde nalazi mesto kao instrument sprovođenja odgovornosti i zaštite.

LITERATURA

- Abraham, J. (2017): Just Transitions for the Miners: Labor Environmentalism in the Ruhr and Appalachian Coalfields. *New Political Science*, 39(2), 218-240. <https://doi.org/10.1080/07393148.2017.1301313>
- Atapattu, S. (2020): Climate change and displacement: protecting 'climate refugees' within a framework of justice and human rights. *Journal of Human Rights and the Environment*, 11(1), 86-113. <https://doi.org/10.4337/jhre.2020.01.04>
- Deutch, T. (2021). Carbon Pricing Bills in Congress. <https://energyinnovationact.org/> (Приступљено 5 априла 2022).
- Felli, R. (2013): Managing Climate Insecurity by Ensuring Continuous Capital Accumulation: 'Climate Refugees' and 'Climate Migrants'. *New Political Economy*, 18, 337 - 363. <https://doi.org/10.1080/13563467.2012.687716>
- Gowan, S. (2018): A Plan to Nationalize Fossil-Fuel Companies. <https://jacobin.com/2018/03/nationalize-fossil-fuel-companies-climate-change> (Приступљено 5 априла 2022)
- Heffron, R. (2022): Applying energy justice into the energy transition. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 156, 111936. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2021.111936>
- Heffron, R.J., & McCauley, D. (2021): The Concept of Energy Justice Across the Disciplines. *The Challenge for Energy Justice*. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.03.018>
- Jenkins, K. (2016): Sustainable development and energy justice: Two agendas combined. In R. J. Heffron & G. Little (Eds.) *Delivering energy law and policy in the EU and US*. Edinburgh: Edinburgh University Press. (pp 381-384).
- Jenkins, K.E., McCauley, D., & Warren, C.R. (2017): Attributing responsibility for energy justice: A case study of the Hinkley Point Nuclear Complex ☆. *Energy Policy*, 108, 836-843. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.05.049>
- McCauley, D. (2018): An energy justice road map - six key considerations. In: McCauley, D. (Ed.) *Energy Justice*. Springer, pp. 75-103. https://doi.org/10.1007/978-3-319-62494-5_4
- McCauley, D., & Heffron, R. (2018): Just transition: Integrating climate, energy and environmental justice. *Energy Policy*, 119, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.04.014>
- McCauley, D., Heffron, J.R., Stephan, H. and Jenkins, K. (2013): Advancing energy justice: The triumvirate of tenets. *International Energy Law Review*, 32(3), pp. 1-5.
- Miller, C.A., Richter, J., and O'Leary, J. (2015): Socio-energy systems design: A policy framework for energy transitions. *Energy Research & Social Science*, 6, 29-40. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2014.11.004>
- Sari, R., Voyvoda, E., Lacey-Barnacle, M., Karababa, E., Topal, C. and Islambay, D. (2017): *Energy justice - a social sciences and humanities cross-cutting theme report*. Cambridge: SHAPE ENERGY, pp.6.

- Scott, D. N. & Smith, A. A. (2017): "Sacrifice Zones" in the Green Energy Economy: Toward an Environmental Justice Framework. *McGill Law Journal /Revue de droit de McGill*, 62(3), 861–898.
- Simcock, N. (2016). Procedural justice and the implementation of community wind energy projects: A case study from South Yorkshire, UK. *Land Use Policy*, 59, pp. 467-477. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2016.08.034>
- Smith, A. A. (2016): Migration, development and security within racialised global capitalism: refusing the balance game. *Third World Quarterly*, 37(11), 2119-2138. <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1216783>
- Sovacool, B.K. and Dworkin, M. H. (2014): *Global Energy Justice: Problems, Principles, And Practices*. Cambridge University Press.
- Sovacool, B.K. (2016): The political ecology and justice of energy. In: T. Van de Graaf, B.K. Sovacool, A. Ghosh, F. Kern, M.T. Klare, (eds) *The Palgrave Handbook of the International Political Economy of Energy*. London: Palgrave. pp. 529-558
- Szulecki, K. (2018): Conceptualizing energy democracy. *Environmental Politics*, 27, 21 - 41. <https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1387294>
- Walker, G. (2009): Beyond Distribution and Proximity: Exploring the Multiple Spatialities of Environmental Justice. *Antipode*, 41, 614-636. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2009.00691.x>
- York, R., & Bell, S. (2019): Energy transitions or additions? *Energy Research & Social Science*, 51, 40-43. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2019.01.008>

Jovana Vitošević
Dragan Đurđević

338.22:620.9
502.131.1:620.9
339.972:620.9
DOI: 10.5937/MegRev2203291V
Primljen 22.07.2022.
Odobren 22.08.2022.
Originalni naučni rad

IMPLEMENTATION OF ENERGY JUSTICE INTO THE ENERGY TRANSITION

Summary: *The initial definition of the theoretical concept of energy justice did not assume that it would be evaluated over time and become a conceptual framework that is applicable and can be materialized in practice. In fact, energy justice is today an instrument used to protect human rights in all elements of the energy sector and the energy transition. Although we talk about the energy transition in a positive connotation, a path towards something better and a change for the better, it can also have negative consequences. That continuous weighing between benefits and risks and the question of whether renewable energy will be available to everyone and at what price, and how it will affect consumers, gives the transition a much broader context in which it also has a great responsibility, and that belongs to the domain of energy justice. Also, the role of energy justice in the heterogeneous and layered relationship of migration and climate change is emphasized, because the consequences of the development of the energy system in the construction of production and consumption patterns were often unjust, and on the other hand, population displacement has the ability to seriously disrupt the economic prosperity and security of people. Therefore, the research of the multiple implications of energy justice in the process of energy transition and its outcomes can contribute to its fairness and the initiation of responsibility and protection.*

Key words: *energy justice, energy transition, climate change, migration*